

КРАЇНОЗНАВЧІ ПОНЯТТЯ В ПІДРУЧНИКАХ З ГЕОГРАФІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Т. Г. Назаренко,

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник
відділу навчання географії та економіки,
e-mail: geohim@ukr.net*

У статті розглядаються особливості формування предметної компетентності в учнів засобом країнознавчих понять, що представлені в підручниках з географії.

Проаналізовано чинні підручники з географії на предмет висвітлення в їх текстах країнознавчих понять. Наведено приклади, де запропоновано власне бачення проблеми введення країнознавчих понять в текст підручника, що допомагає формувати предметну компетентність в учнів.

Ключові слова: шкільна географія; географія України; країнознавчі поняття; шкільні підручники; предметна компетентність; методика роботи з підручником.

Постановка проблеми. Процес формування понять в різних шкільних географічних курсах є надзвичайно актуальним, оскільки закладає підвалини наукового мислення учнів. Кожне наукове знання про поняття складається з теоретичних знань, які узагальнено відтворюються в мовній формі та відображають зовнішній світ та об'єктивну дійсність. Знання об'єднують певну сукупність понять — логічно оформлених загальних думок про явища, процеси, відношення, які входять в предмет вивчення і складаються з визначень та термінів. Географічні терміни і поняття становлять понятійно-термінологічний апарат науки та шкільного предмета.

З розвитком науки про Україну та українство відбувається певний перегляд складових, що формують країнознавчі поняття українськознавчого напрямку, а відтак виникає необхідність в оволодінні предметною компетентністю, що закладена в шкільному географічному курсі “Україна у світі: природа, населення”.

У 8-му класі учні вперше знайомлять з таким навчальним предметом, як географія України і мають усвідомлювати себе мешканцем,

громадянином, патріотом держави, в якій живуть, а для цього необхідно закласти змістові засади предметної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна і психологічна література приділяє значну увагу питанню засвоєння суттєвих і несуттєвих ознак понять під час їх формування. Проблема формування наукових понять досить давно приваблювала увагу психологів та педагогів. Існують численні відомості, які підтверджують, що у своїх працях багато дослідників ґрунтовно і поступово розв'язували педагогічні проблеми, пов'язані з процесом формування наукових понять у шкільних географічних курсах. В Україні ці питання прямо чи опосередковано розглядали О. Т. Діброва, Г. С. Костюк, В. П. Корнеєв, Л. І. Крулик, В. О. Надтока, Т. Г. Назаренко, М. П. Откаленко, О. В. Плахотнік, А. Й. Сиротенко, О. В. Супричов, М. С. Топузов, Г. Ш. Уварова, О. А. Федій, Н. В. Шиліна, П. Г. Шищенко тощо. Ці дослідники розробляли різноманітні методики щодо формування, усвідомлення, застосування та використання наукових географічних понять в шкільних курсах географії.

Питання формування країнознавчої компетенції має особистісно орієнтований характер і обумовлює розвиток особистісних якостей кожного учня, тому нами проаналізовані здобутки психологів і педагогів: О. Баркова, А. Борзова, Л. Виготського, П. Гальперіна, Г. Герасимова, А. Даринського, І. Душиної, Л. Занкова, О. Кабанової-Меллер, В. Коринської, О. Крилової, Г. Лисенкової, Л. Панчешнікової, О. Половінкіна, Г. Понурової, Л. Прозорова, Л. Пятуніна, С. Рубінштейна, М. Скаткіна, П. Терехова, В. Щеньова та інших. Наявність значної кількості наукових праць, однак, не дає змоги всебічно розкрити проблему формування предметної компетентності через країнознавчі поняття, що містяться в географічному курсі. У більшості досліджень недостатньо відображено проблему вибору змісту, форм, методів і технологій формування в свідомості учнів змісту країнознавчих понять, які пов'язані з українознавчою тематикою шкільного курсу з географії України. Недостатньо узгоджені міжпредметні та міжкурсів зв'язки та психолого-педагогічні закономірності процесу формування країнознавчих понять; не повною мірою розроблено формування країнознавчих компетенцій, що ґрунтується на чіткому розумінні взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії усіх важливих соціально-економічних процесів і явищ, що постійно відбуваються у житті суспільства, країни та глобальній системі природокористування; недостатньо визначено критерії та рівні сформованості країнознавчих понять у восьмикласників.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Увагу зосереджено на розкритті країнознавчого потенціалу оновленої навчальної програми з географії та відображення її змісту в текстовій структурі та понятійному апараті підручника географії для формування в учнів предметної компетентності.

Виклад основного матеріалу. У процесі вивчення географії в школі закладається понятійний апарат, який базується на географічному мисленні. М. М. Баранський у своїх роботах неодноразово давав визначення географічному мисленню: “У поняття “географічне мислення” входять дві ознаки. Географічне мислення – це мислення, що тяжіє до території, яке накладає всі судження на карту, комплексно пов’язано і не замикається в рамках одного “елементу” або “сфери”, інакше кажучи, “що грає акордами, а не одним пальцем”” [1].

Нам імпонує думка Я. А. Коменського, який зазначав, що “початок пізнання завжди виникає з почуттів, оскільки немає в розумі нічого, чого б раніше не було у почуттях. Будь-яке навчання починайте не із словесного тлумачення про речі, а з реального спостереження за ними”. У нього ж ми знаходимо висловлення про те, що в організації навчальної діяльності на уроці повинні брати участь і самі учні, таким чином у них формуються системні знання [4].

Д. Д. Семенов писав: “Найкраще розпочинати викладання географії з околиць тієї місцевості, в межах якої живуть учні, шляхом порівняння близьких об’єктів з віддаленими. Із цікавих оповідань діти без значних зусиль усвідомлюють суть різноманітних явищ природи, опановують географічні терміни, не заучуючи на пам’ять дослівних визначень, таким чином в них виникає почуття гордості за усвідомлення себе мешканцем території на якій вони проживають” [10].

Серед шкільних географічних курсів “Географія України” наразі залишає за собою головне місце у формуванні особистості громадянина України, забезпечуючи вивчення навколишнього середовища та підтримуючи розвиток знань про етнічний, національний, територіальний, мовний, державницький патріотизм. Завдання цього курсу полягають у створенні цілісного образу рідної країни з точки зору об’єднаних складників – навколишнє середовище (природа), мешканці (населення), економічні стосунки (господарство), які перебувають у взаємозалежності та взаємозв’язку. Унікальність цього курсу зводиться до того, що учні мають можливість відчути взаємодію між природно-територіальними, виробничо-територіальними і соціально-територіальними комплексами на одному об’єкті вивчення.

Враховуючи політичні події останнього часу, на перший план виходять проблеми патріотичного виховання, про що свідчить затверджена Міністерством освіти і науки України Концепція національ-

но-патріотичного виховання дітей та молоді (Наказ МОН України за № 641 від 16.06.2015 р.) [5].

Серед виховних напрямів нині найбільш актуальними виступають патріотичне та громадянське виховання як засадничі, що відповідають і нагальним вимогам, і викликам сучасності, а також закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу (*patria*) як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін тощо.

Нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має давнішню і величну культуру, історію, досвід державницького життя, які виступають дужим джерелом і незламним прикладом у вихованні подальших генерацій. Вони уже ввійшли до освітнього та загальновиховного простору, але сучасні суспільні процеси потребують їх переосмислення для відкриття нових можливостей освітньої сфери [5].

Дослідження території України відбувається за краєзнавчим та країнознавчим підходами, оскільки вони забезпечують найбільш природний спосіб синтезу даних про природу, населення, господарство. Особливу увагу до вивчення географії України пояснюють ще й тим фактом, що Україна для українських учнів має і духовний зміст — це земля їх дідів, батьків. “Батьківщина, — писав В. О. Сухомлинський, — починається для дитини зі шматочка хліба і ниви пшениці, з лісової галявини і блакитного неба над маленьким ставом, з пісень і казок над колискою ... Пізнаючи світ і самих себе, діти зобов’язані по крихітці усвідомлювати відповідальність за матеріальні і духовні цінності, створені старшими поколіннями” [11].

Географія України, по суті, є країнознавством, оскільки вона вивчає частину географічної оболонки, що знаходиться в межах держави — України, а також оперує поняттями — населення, розміщення та взаємозв’язок сфер економіки України.

Таким чином, географія України є найважливішою з наукових дисциплін, що здійснює довготривалий та постійний контроль за якістю навколишнього середовища та життєдіяльності людини і людського суспільства загалом.

Аналіз навчальної програми засвідчив, що вивчення географії у 8-му класі “Україна в світі: природа, населення” спрямоване на формування цілісної науково-географічної картини своєї держави на основі комплексного її дослідження. Цей курс допомагає учневі усвідомити себе громадянином України, закласти знання про при-

роду та сформувати в учнів знання та уявлення про Україну як цілісну країну, у якій відбуваються різноманітні глобальні та регіональні процеси [8].

Введення країнознавчих понять в шкільну навчальну програму з географії корелює рівень сформованості **географічної культури**, ефективність вияву якої визначають: відповідний рівень географічних знань, географічної свідомості та користування активним науково-географічним словником. Усе це дає підстави стверджувати, що розроблення і впровадження географічної інформації на країнознавчому матеріалі сприятиме розв'язуванню проблеми диференційованого навчання [8].

Факти, картини, образи в наведених текстах підручника та розповідь вчителя є головним змістом. Як зазначав професор В. П. Корнеєв, набуття нових знань відбувається через слово вчителя і зміст підручника. Завдяки чому в свідомості учнів можуть створюватися конкретні знання відповідного змісту [6].

Країнознавче навчання, зокрема під час вивчення географії, полягає не тільки в поінформованості учнів, а й у засвоєнні наукових географічних знань про закономірності розвитку природи, як основи для прийняття оптимальних рішень зі спостереження просторово-часових географічних закономірностей. Оволодіння понятійно-термінологічним апаратом науки географія відображено у визначеннях в підручниках, таким чином учні створюють власний словниковий науковий географічний словник, яким користуються упродовж навчального часу та й в подальшому дорослому житті.

До фундаментальних географічних понять, що містять країнознавчу змістову складову варто зарахувати, насамперед, власне поняття “Україна”, яке охоплює як географічну складову – назва країни та її розташування, географічне положення, так і регіональну – місце народження, місце проживання тощо.

В. О. Сухомлинський вважав, що учень стає справжньою людиною, патріотом, коли він разом із педагогом торує шлях від любові до рідного краю до розуміння історичної долі народів світу [11].

Що ж варто розуміти під країнознавчими поняттями географічного змісту “країна”, “рідний край”, “регіон”, “область”, “місцина”, “місце народження”, “місце проживання”, адже вони мають зовсім різний зміст.

У літературі з методики краєзнавства поняттям “рідний край” охоплюють ділянки, доступні для безпосереднього вивчення учнями [7, с. 72].

Відомі різноманітні способи для визначення поняття “рідний край”. Наприклад, способом, що користуються вчителі для усвідом-

леного розуміння цього поняття є власна думка самих учнів. Учні вказують слова: рід, рідня, родичі, родовід тощо. Поняття “рід” згадувалося в історичному оповіданні “Пригоди Боривовка” [3].

Отже, рід – це найдавніша людська спільнота, ще за первісного часу, колектив близьких, кровних родичів. Самі слова “рід”, “рідний” – давньослов’янські. Теж саме відбувається із поняттям “край”. Називаються чотири основні значення:

- 1) кінець (край села);
- 2) різ (край тканини);
- 3) місцевість, сторона (“Київський край” – Київщина);
- 4) велика адміністративно-територіальна одиниця в деяких країнах (Грузія, Росія, Чехія).

Від різних значень цього слова походять і такі слова, як крайник – прикордонний мешканець; крамниця – кордон; крайнюк – той, що живе край села; крайовець – дерево, що росте край лісу; крайовий – місцевий. Цікаво, що слово край є і в інших слов’янських народів: болгар, словаків, сербів, хорватів, словенців, що означає майже це ж саме.

Отже, поняття “край” – старослов’янське. Воно є похідним від слова “кроїти” з первісним значенням “відрізок”. Згодом його почали вживати у значенні “межа, кінець, берег”, а ще через певний час як “окраїнна смуга землі або земля відділена межами”.

Яким же чином у підручниках з географії представлено та уведено ці поняття? У функціонуванні освітніх систем підручник поєдмає виняткове місце серед інших засобів навчання. Саме він через зміст, структуру, оформлення визначає глибину розкриття навчального предмета, обсяг знань, норм і цінностей, який в обов’язковому порядку має одержати кожний учень на тому чи іншому етапі навчання. Підручник не тільки задає єдиний стандарт освіти в навчально-виховній діяльності школи, а й з’ясовує фон для особливих моментів розвитку вчителя й учня. Підручник – це найперше джерело навчальної інформації, основний дидактичний засіб, що забезпечує процес навчання [2, с. 52].

Аналізуючи різноманітні підручники з географії для основної школи за різні роки видання та порушуючи проблему, над якою ми працюємо, ми зробили висновок, що шкільні підручники з географії варто створювати, враховуючи практичну складову, щоб навчальні тексти формували реальні навчальні навички через понятійний апарат географічного змісту, щоб це сприяло оволодінню предметною компетентністю.

Аналіз підручників засвідчив, що майже всі вони відзначаються високим ступенем науковості, збалансованістю змісту, мають бага-

тий ілюстративний матеріал. Ми погоджуємося з думкою професора О. М. Топузова про те, що на сучасному етапі необхідно, щоб процес формування наукових понять, а в нашому випадку краєзнавчих, супроводжувався розумовим розвитком учнів, а не цитуванням заченого матеріалу з підручника або його переказом [12, с. 43–45].

За текстом підручника, формуючи країнознавчі поняття, учні основної школи пишуть наукові диктанти, складають експрес-тести, кросворди, наукову мозаїку, створюють додаткові контрольні питання, які потребують роздумів, навчаються виділяти головне, суттєве. Ілюстрації в підручнику учні інсталюють шляхом складання творчих мініатюр, описів тощо. Наприклад, під час вивчення теми “Ґрунти” для мотивації навчання та створення патріотичного відчуття підручник надає таку інформацію: “від”їжджаючи за межі Батьківщини, українці на згадку про неї брали з собою грудочки сирогої землі. Навіть з місця загибелі прийнято було брати землю. У давнину казали, що таким чином земля надає силу, яка особливо допомагає в далеких маршах або у війнах, оскільки містить душу загиблого родича, який весь час оберігає душі. Отже, ґрунт має не тільки фізичне, а й духовне значення” [9].

Ґеографічне країнознавство утворює одну із засадничих галузей у системі географічних наук. Поняття “країна” М. М. Баранський вважав основним об’єктом географії, а її характеристику – головним змістом географічних робіт [1].

Ґеографічне поняття “Україна” має країнознавчий зміст і охоплює: територію, яку заселяв український етнос у минулому та заселяє український народ (нація) наразі; природу; відповідну територію з її земними, водними, повітряними просторами, особливостями екології; мову, як універсальний феномен буття і свідомості етнонації; суспільство, державу в їх генезисі, культуру (релігія, філософія, освіта, мистецтво, наука, право, міжнародні відносини).

Аналіз введення в текст підручника країнознавчого поняття “Україна” нами подано у табл. 1.

Отже, можемо зазначити, що не всі автори намагаються внести в текстовий зміст підручників поняття однаковим чином, така ж сама ситуація з іншими країнознавчими поняттями географічного змісту (на жаль, обмеженість об’єму статті не дає нам можливості представити весь спектр проаналізованих понять).

Таблиця 1

Автори підручника	Видавництво і рік видання	Яким чином вводиться
Паламарчук М. М.	К.: “Освіта”, 1992	У рубриці Історична довідка: Назва “Україна” вперше згадується під 1187 р. у Київському літопису і стосувалася території Переяславської, Київської та Чернігівської земель (стор. 5)
Сиротенко А. Й., Чернов Б. О.	К.: “Благовіст”, 2000	У рубриці Запитання: Ми – мешканці землі, що зветься Україною, пригадайте з історії, як раніше називалась наша країна? (стор. 6)
Чернов Б. О.	К.: Освіта, 2002	У загальному тексті параграфа: Починаючи з XII ст., поряд із назвами Русь, Київська Русь у писемних джерелах Європи і усно згадується назва Україна, що ймовірно означає “край”, “країна” (стор. 6.)
Булава Л. М. та ін.	АН ГРО ПЛЮС, 2008	Не представлено
Шищенко П. Г., Муніч Н. В.	Зодіак-ЕКО ВД “Освіта”, 2008	Не представлено
Уварова Г. Ш. Пестушко В. Ю.	Генеза, 2008	У рубриці Цікава інформація: Назва Україна з’явилася в XII ст. у Київському, а дещо пізніше (XIII ст.) й у Галицько-Волинському літописах (стор. 8)
Дідчук І. Л., Заставецька О. В., Брущенко І. В.	Прем’єр ВД “Освіта”, 2011	У загальному тексті параграфа: Є версія, що назва Україна походить від давньослов’янського іменника “украї” або дієслова “укоряти” і означає відділений шматок землі (стор. 9)
Гілецький Й. Р.	Підручники і посібники, 2012	Не представлено

Висновки та перспективи подальших досліджень. Змістове наповнення підручників географії країнознавчими поняттями географічного змісту є тривалим процесом і потребує від авторів певних методичних підходів. Адже основним завданням шкільних географічних курсів є формування в учнів основної школи наукових понять через розкриття вирішальних географічних закономірностей, засвоєння цих закономірностей у процесі формування країнознавчої інформації географічного змісту має велике значення, оскільки звільняє від запам'ятовування величезного фактологічного матеріалу і водночас підвищує міцність, глибину знань та формує предметну компетентність.

Література

1. Баранский Н. Н. Страноведение и география физическая и экономическая / Н. Н. Баранский // Избранные труды. Научные принципы географии / под ред. В. А. Анучина и др. – М. : Мысль, 1980. – 105 с.
2. Баранский Н. Н. Исторический обзор учебников географии (1876–1934) / Н. Н. Баранский. – М. : Географгиз, 1954. – 502 с.
3. Власов В. С. Вступ до історії України : підручник для 5 кл. загальноосвітніх навч. закл. / В. С. Власов, О. М. Данилевська. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Генеза, 2010. – 208 с.
4. Коменський Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский. – М. : Учпедгиз, 1955. – 201 с.
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwilwZi3h7nKAhXn_3IKHaRvAi4QFggdMAA&url=http%3A%2F%2Fmon.gov.ua%2Fusi-novivni%2Fnovini%2F2015%2F06%2F16%2Fnacjonalno-patriotichne-vixovannya%2F&usg=AFQjCNFCrtV8NQTzZcCw4owascjFf2KzA
6. Корнеев В. П. Методичні засади розвитку пізнавальних інтересів учнів основної школи в процесі вивчення географії. Дисертація на здобуття звання доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 “Теорія та методика навчання (географії)” / В. П. Корнеев ; Інститут педагогіки АПН України. – К., 1996. – 347 с.
7. Костиця М. Ю. Географічне краєзнавство України: теоретико-методологічні засади, історія, практика : дис. ... на здобуття звання доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.13 – “Історія географії” / М. Ю. Костиця ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 354 с.
8. Навчальна програма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869_088/

9. Назаренко Т. Г. Формування соціально-економічних понять у старшокласників на уроках географії : дис. ... на здобуття звання канд. пед. наук. спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання (географії)" / Т. Г. Назаренко ; НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2004. – 217 с.
10. Семенов Д. Д. Педагогические заметки для учителей : прил. к книге "Отечественноеведение" / Д. Д. Семенов. – СПб. : Изд. Черенина и Михайловича, 1864. – 60 с.
11. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибр. твори у 5-ти томах. – Т. 1. – С. 535.
12. Топузов О. М. Формування географічної компетентності учнів засобами проблемного навчання / О. М. Топузов // Рідна школа. – 2008. – № 9. – С. 43–45.

References

1. Baranskiy N. N. Stranovedenie i geografiya fizicheskaya i ekonomicheskaya / N. N. Baranskiy // Izbranye trudy. Nauchnye printsipy geografii / pod red. V. A. Anuchina i dr. – M. : Mysl', 1980. – 105 s.
2. Baranskiy N. N. Istoricheski obzor uchebnikov geografii (1876–1934) // N. N. Baranskiy. – Geofiz, 1954. – 502 s.
3. Vlasov V. S. Vstup do istorii Ukrainy : pidruchnyk dla 5 kl. zagalnoosvitnyh navchalnyh zakladiv / V. S. Vlasov, O. M. Danulevska. – 2-ge vyd., pererob. ta dop. – K. : Geneza, 2010. – 208 s.
4. Komenskiy J. A. Izbranie pedagogicheskie sochinenia / J. A. Komenskiy. – M. : Ychpedgiz, 1955. – 201 s.
5. Konceptsia nacionalno-patriotichnogo viovannya ditey ta molodi [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEWilwZi3h7nKAhXn_3IKHaRvAi4QFggdMAA&url=http%3A%2F%2Fmon.gov.ua%2Fusi-novivni%2Fnovini%2F2015%2F06%2F16%2Fnacionalno-patriotichne-viovannya%2F&usg=AFQjCNFCrtV8NQTzZcCw4owascjFf2KzA
6. Korneev V. P. Metodychni zasady rozvytku piznavalnykh interesiv uchniv osnovnoi shkoly v protsesi vyvchennya geografii : dys. ... na zdobuttya zvannya dokt. ped. nauk. Spets. : 13.00.02 "Teoriya ta metodyka navchannya (geografii)" / V. P. Korneev ; Instytut pedagogiky APN Ukrainy. – K., 1996. – 347 s.
7. Kostrutsa M. Y. Geografichne kraeznavstvo Ukrainy: teoretiko-metodologichni zasady, istoria, praktyka : dys. ... na zdobuttya zvannya dokt. geograf. nauk. Spets. : 11.00.13 – "Istoria geografii" / M. Y. Kostrutsa ; Kuivsku natsionalni univrsitet imeni Tarasa Chevchenka. – K., 2007. – 354 s.
8. Navchalna programa [Elektronn resurs]. – Rezhim dostupu: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869_088/
9. Nazarenko T. G. Formuvannya sotsialno-ekonomichnykh ponyat' u starshoklasnykiv na urokakh geografii : dys. ... na zdobuttya zvannya kand. ped. nauk. Spets. : 13.00.02 "Teoriya ta metodyka navchannya (geografii)" / T. G. Nazarenko ; NPU imeni M. P. Dragomanova. – K., 2004. – 217 s.

10. Semenov D. D. Pedagogicheskie zametki dlya uchiteley: prilozhenie k knigi "Otechestvovedenie" / D. D. Semenov. – SPb. : Izdanie Cherenina i Mikhaylovicha, 1864. – 60 s.
11. Sukhomlinskiy V. O. Problemi vikhovannya vsebichno rozvununoj osobistosti. Vibrani tvori y 5-t tomakh. – Т. 1. – S. 535.
12. Topuzov O. M. Formuvannya geografichnoi kompetentnosti uchniv zasobamy problemnogo navchannya / O. M. Topuzov // Ridna shkola. – 2008. – № 9. – S. 43–45.

Назаренко Т. Г.

СТРАНОВЕДЧЕСКИЕ ПОНЯТИЯ В УЧЕБНИКАХ ГЕОГРАФИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ ПРЕДМЕТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В статье рассматриваются особенности формирования предметной компетентности у восьмиклассников с помощью введения страноведческих понятий, которые представлены в учебниках по географии.

Автором статьи проанализированы действующие учебники по географии на предмет освещения в их текстах страноведческих понятий. Приведены примеры, где представлено собственное видение проблемы формирования страноведческих понятий с помощью географической информации в текстах учебников.

В статье сделан вывод о том, что страноведческое обучение должно заключаться не только в сознательном понимании школьниками текстов учебника, но и в усвоении и в применении научных географических знаний страноведческого содержания как основы для принятия оптимальных решений во взрослой жизни как жителя Украины.

Ключевые слова: школьная география; география Украины; страноведческие понятия; школьные учебники; предметная компетентность; методика работы с учебником.

Nazarenko T.

REGIONAL GEOGRAPHIC CONCEPTS IN TEXTBOOKS AS MEANS OF FORMATION AT STUDENTS OF SUBJECT COMPETENCE

The article considers the features of the formation of the subject competence in the eighth through the introduction of regional geographic concepts that represented in geography textbooks. Formation of concepts in different classes in geography class is very necessary process, as it lays the foundations of scientific thinking of students. All scientific knowledge on the subject consists of theoretical concept that summarizes played in the language configuration and reflects the surrounding world and objective reality.

With the development of science of Ukraine and Ukrainians there is a revision components, which form the regional peculiarities in the study of geography and

consequently there is a need to master notions a regional geographic contained in a school course “Geography of Ukraine”.

The author made an analysis of the actual textbooks on the subject content of the concepts of regional studies, as well as how these concepts are introduced in the content of the textbook.

Study in Ukraine takes place on the local history and regional geographic approaches, as they provide the most natural method of synthesis of the nature of the data, the population, economy.

Among school geography course “Geography of Ukraine” today has the most important place in shaping the individual citizen of Ukraine, providing study their native environment and supporting the development of knowledge about ethnic, national, territorial, linguistic, state patriotism. The object of this course is to create a holistic way home country in terms of integrated components – the environment (nature), residents (population), economic relations (farm), which are in interdependence and interconnection. The uniqueness of this course is reduced to a fact that students have the opportunity to experience the natural interaction between regional, industrial and territorial, social and territorial complexes on one object of study.

Geography of Ukraine, in fact, is regional geography because it examines the geographical envelope of what is within states – Ukraine and operating concepts – population, location and relationship sectors of the economy of Ukraine.

Thus, Ukraine is the most important geography of scientific disciplines that provides long-term and permanent control over the quality of the environment and human life and human society in general.

Analysis training program showed that the study of geography in 8th grade “Ukraine in the world: nature, people” – aims at forming an integrated scientific and geographical picture of the state based on its comprehensive study. This course helps the student to understand a citizen of Ukraine, lay knowledge about the nature and form of students’ knowledge and understanding of the Ukraine as a whole country, where there are a variety of global and regional processes thus form his subject competence.

The introduction of regional geographic concepts into the school curriculum is correlated with geography regional level of development of culture, which determines the effectiveness of display corresponding level of geographical knowledge, geographic awareness and active use of scientific and geographical dictionary. All this gives reason to believe that the development and implementation of geographic information to facilitate studies of material solving the problem of differentiated instruction.

Mastering the concepts and terminology of science geography is reflected in the definitions in textbooks, so students create their own scientific vocabulary geographical dictionary whom use during the school time and later adult life. To the basic geographic concepts that carry regional geographic semantic component include primarily the very notion of “Ukraine”, which incorporates a geographic component – the name of the country and its location, geographical location, so and regional, spiritual – place of birth, home, residence.

The main task of school geography course is – the formation of secondary school pupils of scientific regional geographic concepts through disclosure of major geographic patterns of assimilation in the formation geographic information regional geographic content is important as exempt from storing huge factual material and simultaneously increases the strength, depth of knowledge and forms subject competence.

Key words: school geography; Geography of Ukraine; regional geographic concepts; textbooks; subject competence; methods of work with the textbook.

УДК 37.013:371

РОЗВИТОК ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА З ФІЗИКИ

Л. В. Непорожня,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
провідний науковий співробітник відділу
біологічної, хімічної та фізичної освіти
e-mail: neporozhnya@ukr.net*

У статті досліджено сучасні наукові підходи щодо ролі та структури природничо-наукової компетентності учнів як цілісної системи ціннісно-смыслових орієнтацій, знань, здібностей, умінь та ставлень, зумовлених досвідом діяльності особистості в галузі природознавства, які мобілізуються у специфічних контекстах її життєвої діяльності; проаналізовано методичні засади добору структури та змісту підручника з фізики, як засобу розвитку наукового стилю мислення учнів, оволодіння ними системою методів емпіричного і теоретичного пізнання явищ і законів природи; запропоновано способи розвитку здатності учнів висловлювати свої думки та обмінюватися науковою інформацією; розглянуто процес формування ставлень, необхідних для вирішення значущих ситуацій, які пов'язані з галуззю природознавства, зокрема фізичною наукою; доведено, що підручник з фізики є необхідним засобом формування ключової природничо-наукової компетентності.

Ключові слова: методика навчання фізики; природничо-наукова компетентність старшокласників; підручник з фізики.

Постановка проблеми. Інноваційна модернізація освіти, зумовлена її методологічною переорієнтацією на особистість, передбачає